

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 05.04.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/poetokrati.pdf>

Poetokrati

Den norske historikeren Ernst Sars oppfattet Norge på 1800-tallet som et land der diktere var ledende i den offentlige debatt, og han betegnet dette fenomenet “poetokrati”. Sars levde fra 1835 til 1917.

Noen forfattere har framstilt seg selv som representanter for en “åndelig adel”, der de selv likesom stod “utenfor” samfunnet og derfor desto bedre kunne beskrive, bedømme og reflektere om det offentlige liv (Walter Delabar i Grimm og Schärf 2008 s. 95). En anerkjent og beundret forfatter kan gi et politisk perspektiv “attraktivitet og en slags karismatisk overbevisningskraft” (Dörner og Vogt 2013 s. 220).

Forfattere kan framstå som tydelige “produsenter av politisk mening. De skriver ‘symbolsk politikk’ ” og ønsker politisk innflytelse for sine overbevisninger (Dörner og Vogt 2013 s. 220).

I et poetokrati skaper og styrer forfattere/diktere mye offentlig oppmerksomhet, og de er moralske og politiske premissleverandører. Diktere fungerer som en slags (mer eller mindre partipolitiske fristilte) politikere, dvs. ledende personer som skaper og styrer en opinion, skaper blest om enkeltsaker, publiserer kronikker og artikler om samfunnsspørsmål, holder taler ved store offentlige markeringer osv. Disse forfatterne bruker sin intellektuelle kraft og sin beherskelse av språket til å påvirke samfunnet ideologisk/politisk. Deres stjernestatus som forfattere skaper stor grad av tillit til dem som samfunnsaktører og meningsbærere. Poetokrati kan bare finnes i land der forfattere har stor kulturell autoritet. Sars hadde spesielt Bjørnstjerne Bjørnson i tankene da han lagde ordet.

Diktning i bøker og på scenen har en sentral funksjon i samfunnsdebatten i et poetokrati. Diktere bruker forskjellige sjangrer for å delta i den offentlige debatt, til å komme til orde med egne perspektiver og være “folkeoppdragere”. Litteraturen deres setter ofte “problemer under debatt”. De er moralske og politiske agendasettere i det offentlige rom. Folk er svært oppmerksomme på deres litteratur og hvordan denne litteraturen tematiserer offentlige anliggender, samtidig som

dikternes taler, leserbrev, åpne brev, polemikker osv. blir lagt merke til og diskutert. Og i et poetokrati bør sentrale samfunnsaktører (politikere, mediefolk, jurister osv.) ha god innsikt i de viktigste skjønnlitterære forfatterskapene.

“Poetokratiet har forelegg hos de gamle grekerne, men det helgreske ordet poetokrati er norsk og ble introdusert av historikeren J. E. Sars i en hyldningsartikkel i anledning Bjørnsons 70-årsdag i 1902. Norsk styringsskikk var ikke bare demokratisk, “de store tider” i norsk politisk historie karakteriseres ved et slags poetokrati, hevda Sars. Skulle det 19. århundrets norske politiske historie skrives i to bind kunne det første bindet hete “Henrik Wergeland”, det andre “Bjørnstjerne Bjørnson”. Sars undra seg over hvorfor diktinga hadde fått slik politisk betydning i Norge: “Maaske kan det siges at være noget skeldent, noget som paakalder en særskilt Forklaring, at et Folk har været i den Grad historisk behersket og representert af sine Diktere, som det norske Folk har været siden 1814, med Henrik Wergeland som den centrale Skikkelse i den ene og Bjørnstjerne Bjørnson som den centrale Skikkelse i den anden af de to store Brytningstider, Folket har gennemgaaet siden dette Merkeaar.” Sars, som selv var en av den norske nasjonalismens mest innflytelsesrike representanter, så et hemmelig bånd mellom poetokrati og nasjonalisme. Når det halvselvstendige Norge var mer av et poetokrati enn de veletablerte nasjonalstatene Danmark og Sverige, skyldtes det at den uventede uavhengigheten i 1814 hadde gjort det nødvendig å skape eller gjenskape den nasjonale identiteten” (Kjetil Jakobsen i http://www.ni.hu-berlin.de/personal/kj/Avhandlingen_pdf; lesedato 04.07.14).

“Poetokraten var en slags intellektuell med de noe motstridende egenskapene folkeleder, urostifter, kunstner og diletant. Bjørnstjerne Bjørnson er den første som fikk betegnelsen. I 1902 da Ernst Sars, historieprofessor og venstrebevegelsens ideolog gjennom en mannsalder, skrev om Bjørnstjerne Bjørnsons betydning i norsk politikk, konkluderte han: “I sterkt bevægede Tider, naar de høieste og vanskeligste Opgaver melder sig til Løsning, kræves der Medvirkning af andre og større Kræfter. Politikere maa da finde seg i, at Poeter og Profeter blander sig ind i deres Bedrift med sin Fantasering og Moralisering; de maa finde sig i et sligt ‘Poetokrati’ som det, hvorved de store Tider i norsk politisk Historie siden 1814 har været karakteriseret.” Poetokrati – med denne nyskapingen av et ord fanget Sars inn det han mente var et særnorsk fenomen. Nemlig dikterstyret representert ved Bjørnson og forgjengeren, Henrik Wergeland. Hos dem virket politikeren, folkeopplyseren, agitatorens, avis- og brevskriveren jevnside eller avvekslende med dikteren og kunstneren.” (Bodil Stenseth i <http://www.nb.no/bjornson/Bjornson/Samfunnet/Bjoernson-og-poetokratiet>; lesedato 02.06.17)

“Bjørnsons kombinasjon av dikter og politiker var kontroversiell. “Digterpolitiker” var et yndet skjellsord i Høyre-kretser. Der fikk dikteren unngjelde for politikeren, og det ble gjort kort prosess med begge. Eller så var det bare diktergeniet som ble anerkjent. Selv blant Venstre-folk var det de som mente at Bjørnsons deltakelse i politikken mest hadde stått i veien for hans anseelse som

dikter. Sars derimot påpekte at Bjørnson “har været saameget bedre Politiker, fordi han tillige har været Digter, og saameget bedre Digter, fordi han tillige har været Politiker”. I den offentlige debatt hadde Bjørnson med styrke hevdet sammenhengen mellom politikk og moral, liksom han i sin diktning hadde hevdet sammenhengen mellom kunst og moral. Nettopp dette kvalifiserte Bjørnson til høvding, sagatidens store handlingens menn: De kunne, ifølge Sars, samle all sin kraft og oppmerksomhet på et enkelt punkt og være der hvor det gjelder å være i det enkelte øyeblikk, der hvor slaget skal stå. Slik ble Bjørnson en moderne høvding i Sars’ fortelling om det nye Norge. Men det var ikke den nasjonal-liberale åndsstrømningen som frembrakte poetokratiet. Det er i kraft av sine sjeldne egenskaper at først Wergeland, så Bjørnson blir nasjonens ubestaltede leder. I kampen for norsk selvstendighet står dikterpolitikeren både over og i politikken. Det kan sies at poetokraten var noe så motstridende som folkeleder og urostifter, kunstner og dilettant. Poetokraten var en slags intellektuell. Forbilde var trolig den franske intellektuelle tradisjonen med røtter i opplysningstiden, men den var dominert av filosofer og humanister.” (Bodil Stenseth i <http://www.nb.no/bjornson/Bjornson/Samfunnet/Bjoernson-og-poetokratiet>; lesedato 02.06.17)

“Etter 1902 mistet poetokratiet sin intime forbindelse med nasjonsbyggingens Wergeland og Bjørnson. Skjønt dikterpolitikeren fikk arvtakere på 1900-tallet, virker det ikke som om de klarte å få en tilsvarende posisjon og autoritet som de to gamle. Aller minst Knut Hamsun etter 1940. Allerede da hadde ordet poetokrati sannsynligvis gått over til å bety dikterstyre i alminnelighet. “Poetokratiets tid er forbi. Litteratveldet er over,” utbasonerte Gunnar Skirbekk i 1969. Den unge nymarxistiske filosofen var ikke i tvil: Åndsdebatten – altså debatten om alt som ligger hinsides den sikre kunnskap – var ikke lenger dominert av diktere og litterater. I de siste 10-15 år var det nye grupper – filosofer og samfunnsforskere – som hadde overtatt deres gamle rolle. Noen år senere, i 1977, konstaterte litteraturforskeren Helge Rønning dikterveldets forfall. Det vil si at dikterne ikke lenger skrev for de mange, men hadde henfalt til verdensfjern modernisme. Tidlig på 2000-tallet fikk poetokrati en ny dreining idet ordet ofte ble brukt om skjønnlitteraturens hegemoni i det litterære system og i offentligheten. I essaysamlingen Poetokrati tar forfatter og redaktør Geir Gulliksen til orde for skjønnlitteratur som kunst og sterkere kvalitetsbevissthet om litteratur. Når poetokratiet i senere tid har vandret over landegrensene, skyldes det i første rekke engelske oversettelser av tekster av norske opphavsmenn. Men poetocracy er også navn på “The Poetry Workshop in Nicaragua”. Det er uten noen som helst forbindelse med Ernst Sars’ bjørnsonske poetokrati.” (Bodil Stenseth i <http://www.nb.no/bjornson/Bjornson/Samfunnet/Bjoernson-og-poetokratiet>; lesedato 02.06.17)

Forfatternes tekster burde være nyttige i “det skjønnlitterære poetokratiet, som vi gjerne kan kalle *potetokratiet* – tilhengere av sakprosaen i dens mest matnyttige former.” (Ivo de Figueiredo i *Morgenbladet* 30. oktober – 5. november 2015 s. 53)

“Fenomenet er av Gunnar Skirbekk begrepsfestet som poetokratiet. Mer spissformulert var Georg Johannesen da han opphøyde poetokratiet til en særegen norsk styringsform og foreslo at den norske politiske historien om det 19. århundre burde skrives i to kapitler med titlene “Wergeland” og “Bjørnson” (Johannesen 1994:74).” (Skarpenes 2007) I 1970 hevdet Skirbekk at sosiologer, filosofer og andre akademikere hadde overtatt rollen som samfunnets ledende kulturkritikere og intellektuelle, til fortrenghet for dikterne og litteratene.

“Til kamp mot poetokratiet. Slik lød en artikkeloverskrift [av] Kjell Lars Berge [...] som protesterte mot skjønnlitteraturens dominans i kulturjournalistikken: “Norge er et land der poetokratiets romantiske litteraturideologi fremdeles utøver voldsom makt,” hevdet Berge. Dette er på langt nær første gang begrepet “poetokrati” blir brukt som en ironisk, aggressiv eller kokett finte i den evige striden mellom de litterære sjangrene. [...] Begrepet ble oppfunnet i 1902, da historiker Ernst Sars forsøkte å peke på enkelte likhetstrekk mellom Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Wergeland: Begge var kranglete og besværlige “hoffpoeter” som gjerne blandet seg inn i politiske anliggender. [...] Begrepet er unektelig særnorsk, men Sars mente aldri at det var noe spesielt “statsmannsaktig” ved de norske dikterne. Poetokratibegrepet ble hardcore statsvitenskap først på 1970-tallet, da Gunnar Skirbekk og Edvard Beyer på hver sin måte knyttet det til en forestilling om forfatterens dominans i åndsdebatten, forklarer [Geir Gulliksen, forfatter av boka *Poetokrati*, 2003]. [...] Selv langt inne i skjønnlitteraturens leir er det gjengs å etterlyse større utenomlitterært engasjement fra forfatterne, mener Gulliksen. Heller enn å lese etter politiske og eksistensielle innsikter i forfatterens verker, anmoder man dem om å skrive aviskronikker eller underskrive politiske opprop. Ergo bidrar man til å påkalle poetokratiet – nok en gang. - Dette viser at vi nordmenn kanskje har svake tradisjoner for å håndtere estetiske erfaringer. Hvis begrepet “poetokrati” peker på noe vedvarende trekk ved norsk litteraturhistorie, er det nettopp dette: Vi anser litteraturen for å være verdensfjern, merkverdig og vanskelig å forholde seg til. Derfor er også veien til litteraturhat kort, hevder Gulliksen.” (http://www.samtiden.no/03_3/deb2.html; lesedato 23.07.14)

Professor Kjell Lars Berge fikk i et intervju spørsmålet “- Hva slags kriterier, eller hvilken politisk bakgrunn, er det som kvalifiserer til tittelen “kritisk intellektuell”?” - Jeg mener mennesker som bruker avansert kunnskap til å hjemle standpunkter i den politiske debatten, lever opp til den tittelen. Mennesker som bruker sin dannelse og innsikt for å skape refleksjon. Og her har ikke forfatterne automatisk tilgang. Det er en romantisk forestilling vi trenger å ta et oppgjør med, sier Berge. Han viser til Jan Kjærstads stort oppslåtte kronikk i Aftenposten forleden, “Norge: Fra DNA til DNB” – om at Norge har blitt en bank. - Jeg er helt enig i det han skriver, og dersom det var naboen min som hadde skrevet teksten, ville den vært like interessant og riktig. Men artikkelen ville ikke fått hovedoppslag i Aftenposten. Det skjønnlitterære feltet vies rett og slett større plass i offentligheten enn det ofte fortjener.” (*Klassekampen* 7. september 2013 s. 49)

“Trond Berg Eriksen, professor i idéhistorie, oppfatter Gulliksens beskyldninger om litteraturhat som en “meningsløs overdrivelse”. - Poetokratiet er en medvirkende årsak til at vi aldri har fått en kraftfull modernistisk litteratur i Norge: I stedet for å rendyrke kunsten har forfatterne følt seg kallet til å bedrive politisk virksomhet, sier Berg Eriksen. [...] - Så vidt jeg kan se er det Gulliksen som pompøst snakker om “sjangerkrig” og “litteraturhat”. Det som irriterer oss sakprosaentusiaster, og som kan ha gitt opphav til mistanken om “litteraturhat”, er hvor sterkt den romantiske kunstnermyten står i den politiske offentligheten. Når politikerne snakker om litteraturen, snakker de utelukkende om skjønnlitteraturen. Derfor er de skjønnlitterære forfatterne blitt bokbransjens bønder: Staten har tilgodesett dem med så store summer at det før eller siden måtte føre til en konfrontasjon med sakprosaforfatterne. - Men offentlige støtteordninger er én ting – lever vi virkelig under et “dikterstyre”? - Så lenge forfatterrollen gir folk lov til å uttale seg offentlig om alvorlige, politiske spørsmål som de egentlig ikke har kjennskap til, er det i hvert fall grunn til å stille spørsmålet, uttaler Berg Eriksen.” (http://www.samtiden.no/03_3/deb2.html; lesedato 23.07.14)

Forfattere opptrer ofte som dissidenter i samfunnet. De kan vise både mot og aggresjon. En forfatter kan bli til et “fortettet politisk symbol” (Dörner og Vogt 2013 s. 110). Forfatterne kan, slik Ibsen gjorde, oppfatte seg som en spydspiss i samfunnsdebatten, som den som tør å gå foran der andre vil komme etter, som en som “har rett til feil tid”. Ifølge Benoît Denis forlater den intellektuelle forfatter stadig litteraturens område for å involvere seg i utenrikspolitiske saker, sosial lovgivning, rasisme, rettssaker og lignende som ikke tilhører kulturfeltet (Denis 2000 s. 22). Forfatterne har en kritisk, observant vaktbikkje-funksjon overfor det som foregår i samfunnet.

“Göran Hägg vil [i en biografi] se Mussolini i et kulturhistorisk perspektiv, en tilnærming som har mye for seg. Han bruker mye plass på en av Italias mest kjente poeter, Gabriele D’Annunzio, og hans rolle som inspirator for deler av fascist-bevegelsen. Häggs interesse for litteratur gjør denne biten av boka god, og til tider riktig morsom: “Poetokrati”-betegnelsen får ny mening når man leser Häggs beskrivelser av D’Annunzio, som i rent sinne over at Italia ikke ble tildelt tilstrekkelig med landområder etter første verdenskrig, tok med seg en liten hær og okkuperte byen Fiume.” (*Dagbladet* 26. september 2009 s. 56-57)

“Fra de første moderne nasjonalstatene tok form i det 18. århundret, er det framfor alt gjennom skjønnlitteraturen at den nasjonale identiteten er blitt institusjonalisert. Nasjonsbygging var diktekunst i kjempeskala. Nasjonalstaten ble konstituert av felles myter og historier, produsert av diktere og historikere. Tegnene på nasjonal identitet er institusjoner med lang varighet, men de er vilkårlig valgte og relasjonelt definerte. Norsk identitet defineres i forhold til svensk, fransk til amerikansk, og vice versa. Om tegnene velges vilkårlig, må de likevel velges og de må institusjonaliseres. Fra de første moderne nasjonalstatene tok form rundt år 1800, var det gjennom skjønnlitteraturen og historievitenskapen at den nasjonale

identiteten ble institusjonalisert. Det 19. århundrets humanister tenkte seg at språket var nasjonalstatens sjel, og at det kom forbilledlig til uttrykk i skjønnlitteraturen. De konstruerte skjønnlitterære kanoner og gjorde morsmåslitteraturen og nasjonalhistorien til bærebjelkene i utdanningssystemet de bygde opp. Fiksjonslitteraturen og nasjonalhistorien skulle danne folk til borgere og mennesker. Nasjonsskillene er fiksjoner som fiksjonslitteraturen har gjort virkelige.” (Kjetil Jakobsen i http://www.ni.hu-berlin.de/personal/kj/Avhandlingen_pdf; lesedato 04.07.14)

“Nordmennesenes krav på å representere en egen nasjonalitet, hvilte på eksistensen av – og konstruksjonen av – en stor middelalderlitteratur, framfor alt Snorre Sturlasons *Heimskringla*, der de norske kongenes heltegjerninger fortelles i seksten sagaer. Det var ved å forene sagaens prosaiske stil med impulser, særlig fra den nye franske litteraturen, at de norske dikterne utvikla den moderne stilen sin. Sars gjorde rett i å framheve enheten av liv og politikk i Wergelands og Bjørnsons liv og verker. De var diktere i den politiske aktiviteten sin og nasjonsbyggere i diktinga si. Wergeland skal på dødsleiet ha sagt: “Jeg var bare Digter”. Bjørnson kunne sagt det samme, ikke fordi det politiske verket hans var uten betydning sammenlikna med det dikteriske, men fordi de var av samme slag. Den nasjonsskapende politikken var diktekunst i kjempeskala.” (Kjetil Jakobsen i http://www.ni.hu-berlin.de/personal/kj/Avhandlingen_pdf; lesedato 04.07.14)

“Sett nå at en ny Sars trer fram og at han gir seg til å tale om litteraturen og folket, om hvordan dikterne har vært Norges sjel og samvittighet. På sitt beste, sier den nye Sars, er norsk styringsskikk ikke bare demokratisk, men også poetokratisk. Skulle Norges politiske historie i det 20. århundret skrives i to bind, kunne det første hete “Knut Hamsun”, det andre “Dag Solstad”. Vi ser at noe har gått galt. Hvorfor ble den stolte poetokratiske arven fra Wergeland og Bjørnson en ulykke med Hamsun og en absurditet med Solstad?” (Kjetil Jakobsen i http://www.ni.hu-berlin.de/personal/kj/Avhandlingen_pdf; lesedato 04.07.14)

“Man kan ikke forstå Hamsun-dyrkelsen, hvis man ikke ser den utenfra, som et produkt av en ung nasjon, som helt siden 1814 har gjort dikterne til moralske forbilder – fra Wergeland til Bjørnson. [...] I forbindelse med Norges selvstendighet i 1905 døde “de fire store”, Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie og etterlot et savn av en etterfølger. [...] Nå hadde man jo fått “den femte store” med Hamsun på Nørholm i forlengelse av Bjørnson på Aulestad. Gyldendals direktør Harald Grieg så i Hamsun en videreføring av litteraturens nasjonsbyggende oppgave. At det kom kritikk i 1930-årene fra Hans Heiberg og dikteren Alf Larsen som hevdet at Hamsun var “nazismen på forhånd”, druknet i de nasjonale jubelropene.” (Jørgen Haugan i *Aftenposten* 18. september 2009 s. 4)

“Historikeren Ernst Sars brukte ordet “poetokratiet” for å betegne det dikterstyrte Norge på 1800-tallet. [...] [D]en frie dikteren Johan S. Welhaven ledet an i Intelligenspartiet med Schweigaard og Stang, datidens fremste professorpolitikere, et hakk bak, mens Wergeland og hans patrioter samlet Venstrekreftene før venstre

ble parti. I den grad det fantes en politisk analyse av produktivkreftene ble den frie bonden idyllisert. Han skulle være byggesteinen i det frie Norge bestående av selveiende bønder. Bjørnstjerne Bjørnson overtok dette programmet fra Wergeland i siste halvdel av dette århundret. Fremdeles var det den frie bonden som var Norges håp. [...] Etter unionsoppløsningen gikk poetokratiet med nødvendighet i oppløsning. De enkelte ringene i det kransekakeoppbygde samfunnet med Bjørnson på topp, ble spredd som smultringer utover i et uoversiktlig terreng. Et byråkrati av weberske dimensjoner måtte etableres. En industri skulle bygges og organiseres. For første gang ble også arbeideren viktigere enn bonden. Samfunnet gikk fra å være statisk til dynamisk. [...] Olaf Bull mente det var en tragedie at kulturkampen mellom kulturhøvdingene Welhaven-Wergeland, Bjørnson-Ibsen ble etterfulgt av polfarerne Nansen-Amundsen fordi alt som het poesi da ble redusert til det man kunne se fra et par ski.” (Erling Fossen i http://www.idunn.no/file/ci/1446752/samtiden_0sce_2005_0sce_nr_02_samtiden_test_nr_2____2005.pdf; lesedato 18.11.14)

“Ei reise gjennom Vest-Afrika lærte meg noe om hva poetokratiet kan utrette i en ny nasjonalstat. Kolonimaktene trakk ikke så ufornuftige grenser i Afrika som det sies. Men noen steder gikk det galt, særlig her i kontinentets vestlige hjørne, der utskipningshavnene for slavehandelen lå tett i tett og hulter til bulter. Det lille landet Senegal (tidligere fransk) deles på midten av det enda mindre landet Gambia (tidligere britisk). Med skral jord, få naturressurser og etnisk kaos, kan Senegal synes naturstridig. Men det er det minst fattige og mest stabile landet i området, og har, etter afrikanske forhold, et brukbart rulleblad når det gjelder demokrati og menneskerettigheter. Det uavhengige Afrikas første velordnede maktskifte kom i stand i 1980, da et av det franske akademiets medlemmer valgte å gjøre litteraturen til heltidsbeskjeftigelse. Lyrikeren Leopold Senghor var Senegals president fra uavhengigheten i 1960 til han gikk av frivillig to tiår seinere. I dobbeltrollen som statsmann og dikter skapte Senghor en demokratisk nasjonal identitet. [...] Dikteren sto i sentrum for de fleste av det 19. og 20. århundrets vellykkede nasjonsbyggingsprosesser.” (Kjetil Jakobsen i http://www.ni.hu-berlin.de/personal/kj/Avhandlingen_pdf; lesedato 04.07.14)

“Tanken om at forfatterens politiske rolle i den tidlige nasjonsdannende fasen snarere er poetokratisk veiledning enn intellektuell intervensjon har stått sterkt også i Afrika. Den nigerianske forfatteren Chinua Achebe ble verdenskjent med romanen *Things fall apart* (1958). Artiklene “The novelist as a teacher” og “The role of a writer in a new nation” var et samlingspunkt under avkoloniseringa. Achebe hevder her at “Forfatteren kan ikke forvente å unnsnippe det opplysningsarbeidet og den gjenfødelsen som må gjennomføres. Faktum er at han bør gå i spissen for folket. For han er tross alt [...] sitt folks følsomme organ” (etter den franske oversettelsen i Casanovas 1999: 269). I dag vokser forståelsen for at Afrikas egne ledere må bære mye av ansvaret for ulykkene som hjemsøker kontinentet, og med det for at også unge nasjoner har behov for et profesjonelt autonomt skikt av litterater. Den norske nasjonaldannelsen ble jo forresten ikke

bare prega av Bjørnson, men også av Ibsen.” (Kjetil Jakobsen i http://www.ni.huberlin.de/personal/kj/Avhandlingen_pdf; lesedato 04.07.14)

I Frankrike framstod forfatteren Émile Zola med sitt forsvar for den jødiske offiseren Dreyfus (i det åpne brevet *Jeg anklager ...*, 1898) som en frittstående intellektuell, uavhengig av partipolitiske og økonomiske krefter i sin kamp for rettferdighet. Sosiologen Pierre Bourdieu hevder at Zola “fullbordar det litterära fältets utveckling mot autonomi genom att i det politiska fältet försöka genomdriva samma värderingar för oberoende som fanns bekräftade i det litterära fältet. Det var detta han lyckades med i Dreyfusprocessen när han framgångsrikt till det politiska fältet förmådde importera en problemställning som uppstått ur de uppdelningsprinciper som är karakteristiska för det intellektuella fältet [...] Mot politikens specifika lagar, det vill säga *realpolitiken* och statsnyttan, står han upp som en försvarare av universella principer, vilka bara är en frukt av att de specifika principer som reglerar hans egen värld fått en allmän tillämpning.” (her sitert fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/26065/HovedoppgavexKjetilxStrxmme.pdf>; lesedato 18.11.14) Zola mente altså at det var hans oppgave å heve seg over snevre parti-interesser og løfte fram humane, menneskerettslige prinsipper.

I Zolas “politisk-estetisk praksis intervenserer kunstneren i den politiske debatten som kunstner, men uten å bringe med seg kunsten. Et klassisk eksempel er Émile Zolas avisinnlegg i Dreyfus-saken (“J’accuse”). Strategien er tilfredsstillende for så vidt som man på denne måten unngår autonomidilemmaet; den politiske aktivismen blir en temporær “ekskursjon” ut av eget felt, og rokker ingenlunde ved kunstnerens “hovedvirke” – frambringelsen av autonome kunstprodukter. Når denne strategien likevel framstår utilfredsstillende, skyldes det at de politiske hensiktene – aldri så edle – ikke formuleres *i kunst*. Det er Zola, en Bjørnson eller en Gaarder benytter seg av, er strengt tatt bare kunstnerens offentlige *status*, en status som stadig [...] betinges av idealistiske og høyst problematiske forestillinger om “skapelse” og “inspirasjon”. Dessuten er strategien tilgjengelig kun for en ganske liten håndfull aktører; en privilegert gruppe poetokrater som har lært seg å balansere taktisk mellom feltets autonome og heteronome pol, dvs. mellom den harde kjerne av profesjonelle lesere og det såkalte massemarkedet.” (Bendik Wold i <http://blogg.deichman.no/folkebiblioteket/211-2/>; lesedato 05.12.14)

“Poetokrati” skriver Ernst Sars i en artikkel. Med det mener han at Bjørnson hadde en stor politisk betydning og med sin dikteretos og politiske stil hadde et landsfaderlig preg. Om Norge hadde valgt en konge eller en president, er det neppe tvil om at Bjørnson hadde vært en sannsynlig både kandidat og vinner. I 1904 tegnet en av samtidens store karikaturtegnere fire nordmenn med kongelig utstyr og krone. Det var et polemisk innlegg i selvstendighetsdebatten. Vi fikk polarhelten Fridtjof Nansen (1861-1930) med krone og en skistav som septer, Bjørnstjerne Bjørnson som en slags kombinert konge og pave med Nasjonalteaterets emblem i kronen, politiker og senere statsminister Jørgen Gunnarson Løvland (1848-1922)

som bondekongen i Kittelsens stil, og amtmann og forfatter Alexander Kielland (1849-1906) som solkonge med motto “Alec c’est moi”. Den eneste av de fire som ble avbildet med væpnere, var Bjørnstjerne Bjørnson. De to som fikk den æren, var sønnen “lille BB”, eller Bjørn Bjørnson (1859-1942) og litteraturprofessor Christen Collin (1857-1926). Bloch var ironisk og ga Bjørnson mottoet “I like myself”. Ordtaket kunne tolkes på mange måter. Ikke minst kunne det peke mot Darwin-debatten, men også mot det som mange oppfattet som Bjørnsons selvforherligelse og selvsentrerthet.” (Torunn Herje m.fl. i [http://www.maihaugen.no/PageFiles/1446/Bjornsonboka%20\(2\).pdf](http://www.maihaugen.no/PageFiles/1446/Bjornsonboka%20(2).pdf); lesedato 21.11.14)

Bjørnson “var en dogmatisk, rettroende pave som hersket over sannheten, og verdslig konge. Andre oppfattet Bjørnson kun som en dikter. Arne Garborg oppfattet ham som “digter og intet annet – digter i alt”. Historikeren Halvdan Koht var mer moderat: “fyrst og fremst diktar”, mens Francis Bull så hans handlingsliv som grunnvilkåret for diktningen. Samme år som Bjørnson døde, ble et utvalg norske kvinner og menn spurt hva som var mest betydningsfullt ved Bjørnsons virke, og svaret var entydig samfunnsinnsatsen. Dersom man hadde spurt om det samme i andre europeiske land, er det stor sannsynlighet for at svaret hadde blitt det samme. For ettertiden er det nok, som Francis Bull er inne på, en samfunnsinnsats næret av diktning som er det imponerende. Ibsen sier det slik: “Det er praktisert poesi. Dine verker står i første rekke i litteraturhistorien og vil alltid stå der. Men skulle jeg bestemme, hva der engang burde innskriveres på din minnestøtte, så ville jeg velge de ord: hans liv var hans beste diktning.” ” (Torunn Herje m.fl. i [http://www.maihaugen.no/PageFiles/1446/Bjornsonboka%20\(2\).pdf](http://www.maihaugen.no/PageFiles/1446/Bjornsonboka%20(2).pdf); lesedato 21.11.14)

På slutten av 1800-tallet hadde noen forfattere status som “profetiske intellektuelle”, men denne rollen oppløste seg særlig fra 1970-tallet med profesjonaliseringen av forfatteryrket og med krav på ekspertise innen det man uttalte seg om (Joch og Wolf 2005 s. 37). Den franske filosofen Michel Foucault definerte en “universell intellektuell” som en person som sier sannheter som andre ikke ser, og gjør dette i navnet til dem som ikke kunne si disse sannhetene (Grimm og Schärf 2008 s. 210). Men denne typen intellektuell, som Foucault hevder vanligvis er en forfatter, har etter 2. verdenskrig gradvis blitt erstattet av det Foucault kaller den “spesifikt intellektuelle”, som oftest er en vitenskapsmann.

Da den tyske forfatteren Günter Grass fikk Nobelprisen i litteratur i 1999, sa han i sin takketales at en forfatters oppgave er “å rive opp igjen sår som har grodd for fort, å grave fram lik i forseglete kjellere, å tre inn i forbudte rom, å spise hellige kuer” (oversatt fra sitat i Neuhaus og Holzner 2007 s. 640). Grass ble i etterkrigstidens Tyskland av mange oppfattet og anerkjent – mer enn noen annen tysk forfatter i perioden – som en “moralsk institusjon” (Plachta 2008 s. 120).

Massemedier tenderer fortsatt på 2000-tallet til å gi forfattere en rolle (som de mer eller mindre tydelig selv ønsker) som talerør for samfunnet og som dets kollektive

samvittighet (Neuhaus 2009 s. 136). Forfattere kan fungere som “nasjonens samvittighet” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 554).

“Profesjonaliseringen av tre ekspertgrupper – vitenskapsmannen (først og fremst innen humanistiske fag og sosialvitenskapene), journalisten og politikerens – fratar forfatteren mangt et domene for intervensjon (om moralske og sosiale spørsmål, journalistikk og politikk), særlig fordi disse nye yrkesgruppene skiller seg fra den litterære kulturen gjennom å innføre et objektivistisk paradigme: Informasjon blant journalistene, administrativ rasjonalisering blant politikerne og vitenskap blant de universitetsansatte.” (Joch og Wolf 2005 s. 33)

“At enkelte enkle sjeler ikke er i stand til å forstå at “sannheten” har sin begrensning til kunsten, er og skal ikke være kunstnerens ansvar. Her hjemme ble dette veldig tydelig i kjølvannet av 22. juli, der mange forfattere (som ikke vedkjenner seg at poetokratiet er steindødt) kom flagrende med tanker og analyser om gjerningsmannen, oss som mennesker og samfunn så grunne at hadde de ikke hatt håndverket til å forme vakre setninger, og til dels berømmelsen, ville ingen tatt seg bryet med å lese.” (Frode Saugestad i *Dagbladet* 8. august 2014 s. 54)

“Jeg mener også – og nå er det jeg som er prinsipiell – at en forfatter har et større ansvar enn en hvilken som helst annen person når han eller hun uttaler seg om politiske spørsmål. Ikke fordi jeg mener vi skal tillegge en forfatterstemme større vekt, men fordi en forfatter har en annen tilgang til offentligheten enn folk flest, og også er gitt et språk, en evne til å sette ord på erfaringer, som ikke alle har.” (Kaja Schjerven Mollerin i *Klassekampens* bokmagasin 18. oktober 2014 s. 15)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>